

בכניסה לארץ – המפגש עם השכנים והקרובים שלנו

לא תתעב אדמי כי אחיך הוא לא תתעב מצרי כי גר היית בארצו: בנים אשר יולדו להם דור שלישי יבא להם בקהל ה' (דברים כג טו).¹

ונפן ונסע המדברה דרך ים סוף פאשר דבר ה' אלי ונסב את הר שעיר ימים רבים: ס ויאמר ה' אלי לאמר: רב לכם סב את החר הזה פנו לכם צפנה: ואת העם צו לאמר אתם עברים בגבול אחיכם בני עשו הישבים בשעיר וייראו מפם ונשמרתם מאד: אל תתגרו בם כי לא אתן לכם מארצם עד מדרך כף רגל כי ירשה לעשו נתתי את הר שעיר: ... ונעבר מאת אחינו בני עשו הישבים בשעיר מדרך הערבה מאילת ומעצין גבר ס ונפן ונעבר דרך מדבר מואב: ויאמר ה' אלי אל תצר את מואב ואל תתגר בם מלחמה כי לא אתן לך מארצו ירשה כי לבני לוט נתתי את ער ירשה: (דברים ב א-ט).²

ספרי דברים פיסקא רנב - מצרים ואדומים מכאן, עמונים ומואבים מכאן

"לא תתעב אדומי", מפני מה? כי אחיך הוא וגדולה אחווה. "לא תתעב מצרי", מפני מה? כי גר היית בארצו. אמר רבי אלעזר בן עזריה: המצרים לא קבלו את ישראל אלא לצורך עצמם,³ וקבע להם המקום שכן. והלא דברים קל וחומר, אם מי שאין מתכוון לזכות וזכה מעלה עליו הכתוב כאילו זכה, המתכוין לזכות על אחת כמה וכמה!⁴

רבי שמעון אומר: מצרים הם טבעו את ישראל במים ואדומים קדמו את ישראל בחרב, ולא אסרם הכתוב אלא עד שלושה דורות. עמונים ומואבים, מפני שנטלו עצה להחטיא את ישראל אסרם הכתוב איסור עולם. ללמדך, שהמחטיא את האדם קשה לו מן ההורגו; שההורגו אין מוציאו אלא מן העולם הזה והמחטיאו מוציאו מן העולם הזה ומן העולם הבא.⁵

¹ לאחר שאמרה התורה דברים קשים וברורים כנגד בני עמון ומואב: "לא יבא עמוני ומואבי בקהל ה' גם דור עשירי לא יבא להם בקהל ה' עד עולם: על דבר אשר לא קדמו אתכם בלחם ובמים בדרך בצאתכם ממצרים ואשר שכן עליך את בלעם בן בעור מפתור ארם נהרים לקלקלך: ... לא תדרש שלמם וטבתם כל ימך לעולם" באים פסוקים אלה לומר לנו שהאדומים שהם אחינו והמצרים ששעבדונו במצרים, הם מקרה שונה. ובדברינו לא יבוא עמוני ומואבי, בפרשה זו בשנה האחרת, ראינו שגם לאלה שהתורה אסרה מכל וכל (ראו "דור עשירי" המשווה בינם ובין ממזר שאיסורו איסור עולם), מצאו חכמים תקנה. ראו עוד פירוש משך חכמה על הפסוק שמסביר, עפ"י הגמרא ביבמות עח ע"א, שמפשט הפסוק אפשר היה להבין ש"דור שלישי" משמעותו לספור שלושה דורות מהמצרים והאדומים של ימי משה ואלה יוכלו לבוא בקהל מיד כשיתגיירו, אבל חז"ל פירשו ש"דור שלישי" הוא ממי שהתגייר (ויינשא לגיורת וכן בנז) ונכדו יכול להינשא לישראלים (ואף להיות כהן גדול, ראו דברינו [הגר שביקש להיות כהן גדול](#) בפרשת במדבר). ולהלן נראה שבמהלך הדורות והאירועים נתכהה איסור זה.

² מסוף ספר דברים חזרנו אל ראשו. כך מספר משה לדור נוחלי הארץ את שאירע (או לא אירע) כאשר עשו את כל הסיבוב הגדול ובאו לארץ ישראל מצד מזרח – סיפור שאינו בדיוק כמתואר בספר במדבר פרק כ, שבני ישראל בקשו לעבור בגבול בני עשו, אך הם יצאו לקראתם בחרב. כך או כך, ככל שמתקרבים בני ישראל לארץ המובטחת, צף ועולה ספר בראשית. החזרה לארץ היא בכח מעשי האבות שבספר בראשית וההבטחה להם, אבל לאבות אבותינו יש היסטוריה. לא רק עמי האזור עדיין כאן, יש גם קרובי משפחה ושכנים שנשארו באזור ולא ירדו למצרים ואי אפשר להתעלם מהם. (לפסוקי התורה כאן אפשר להוסיף גם את הברית שאברהם ויצחק כרתו עם הפלשתים – ראו דברינו [הברית עם אבימלך](#) בפרשת וירא, וגם את ברית יעקב-לבן בסוף פרשת ויצא, שהוקם לה סימון קו גבול: גלעד, בדברינו [הברית עם לבן-אדם](#) בפרשת ויצא). בדף זה נתמקד באדום ומצרים וניגע קצת בעמון ומואב. יש הבדל גדול ביחס למואב בין שני הציטוטים לעיל. ההסבר הוא פשוט, בין שניהם עומדים פרשת בלק וחטא הזנות בשטים ומכאן השוני העצום ביחס לעמון ומואב כפי שנראה להלן.

³ בשעה שפרעה אומר ליוסף, לכאורה במחווה של נדיבות: "וקחו את אביכם ואת בתיכם ובאו אלי ואתנה לכם את טוב ארץ מצרים ואכלו את חלב הארץ" (בראשית מה יח). ראו הפרשנים על בראשית מה טז: ספורנו, רמב"ן, רבי בחיי בן אשר ועוד, שמונים מספר סיבות ל'נדיבות' זו ובהם הסיבה שהמדרש מצביע עליה. האם דרשה זו מכוונת גם לתקופתו של הדרשן בה קהילות רבות של עם ישראל נקלטו בארצות נכר ובא ללמדנו שעם כל הקושי ועול הגלות, יש להעריך את עצם מתן הרשות להתיישב בארצם? כך אולי גם "האחווה" של אדום היא רומא בתקופתו של הדרשן, אותה נראה עוד להלן.

⁴ ראו דרשה דומה בעת כינוס רבותינו בכרם ביבנה לאחר החורבן, כמתואר בגמרא ברכות סג ע"ב, בה כל חכם פותח בכבוד אכסניה (השווה עם כינוס החכמים באושא לאחר מרד בר כוכבא, שיר השירים רבה ראש פרשה ב). ר' יוסי שם פותח בנושא שלנו: "פתח רבי יוסי בכבוד אכסניה ודרש: לא תתעב אדמי כי אחיך הוא לא תתעב מצרי כי גר היית בארצו, והלא דברים קל וחומר: ומה מצריים שלא קרבו את ישראל אלא לצורך עצמן, שנאמר: ואם ידעת ויש בם אנשי חיל ושמתם שרי מקנה על אשר לי - כך, המארח תלמיד חכם בתוך ביתו, ומאכילו ומשקהו ומהנהו מנכסיו - על אחת כמה וכמה".

⁵ מוטיב זה שמי שמחטיא את האדם ומונע ממנו עולם הבא חמור ממי שהורג אותו שמקצר את ימיו בעולם הזה אבל אינו לוקח ממנו את העולם הבא, מופיע במדרשים רבים. ראו כדוגמא מדרשי תנחומא ובמדבר רבה בציווי: "צרור את המדינים" בפרשת פנחס. אך דא עקא, שלא זו הסיבה שכתובה בתורה. בנימוק התורה מדוע עמוני ומואבי אסורים איסור עולם, אין זכר לזנות בשיטים! ואם הצניעה התורה סיבה זו אולי על מנת לחוס על כבודם של ישראל (שסוף סוף הם שחטאו), מדוע מעלה ר' שמעון סיבה זו ונמצא מקטרג על ישראל? לא ניכנס כאן לנושא עמוני ומואבי עליו הרחבנו בדברינו [לא יבוא עמוני ומואבי](#) בפרשה זו בשנה האחרת. הפעם אנחנו מבקשים להתמקד באיסור תיעוב האדומים והמצרים. אבל אין ספק שההשוואה ביניהם, מדוע אלה נאסרו רק שלושה דורות ואלה לעולם, עומדת כל הזמן ברקע ולא נימלט הימנה.

מדרש תנאים לדברים פרק כג פסוק ח – עדיין יש לדון מי חמור יותר

"לא תתעב אדומי כי אחיך הוא" – אחד זכרים ואחד נקבות במשמע. ר' שמעון מתיר בנקבות מיד. אמר ר' שמעון: קל וחומר הדברים – מה אם במקום שאסר את הזכרים איסור עולם, התיר את הנקבות מיד. מקום שלא אסר את הזכרים אלא עד שלושה דורות אינו דין שנתיר את הנקבות מיד? אמרו לו: אם הלכה נקבל ואם לדין יש תשובה...⁶

"כי אחיך הוא" – אמר ר' יהושע בן קרחה: גדולה היא האחוה. שאילו לא האחוה, בדין היה שלא יבוא אדומי בישראל לעולם. אמרת: מפני מה נתרחקו עמון ומואב? אלא על ידי שלא קדמו בלחם ובמים. והרי הדברים קל וחומר: מה אם מי שנאמר בהן: "על דבר אשר לא קדמו אתכם בלחם ובמים" אמרה תורה: לא יבואו בכם לעולם, מי שנאמר בהן: "ויאמר אליו אדום לא תעבור בי פן בחרב אצא לקראתך" (במדבר כ יח) – דין הוא שלא יבואו בישראל לעולם! מה תלמוד לומר: "לא תתעב אדומי כי אחיך הוא" – להודיע מה גרם.⁷

"לא תתעב מצרי כי גר היית בארצו" – אמר ר' יהושע בן קרחה: גדולה היא הטובה שאדם עושה עם חבירו. בדין היה שלא יבוא מצרי בישראל לעולם. אמרת: מפני מה נתרחקו עמון ומואב? אלא על ידי שלא קדמו בלחם ובמים. והרי הדברים קל וחומר: מה אם מי שנאמר בהן: "על דבר אשר לא קדמו אתכם בלחם ובמים" אמרה תורה: לא יבואו בכם לעולם, מי שנאמר בהן: "כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו" (שמות א כב) – בדין הוא שלא יבואו בישראל לעולם! מה תלמוד לומר: "לא תתעב מצרי כי גר היית בארצו" – להודיע מה גרם.⁸

מסכת בבא קמא דף צב עמוד ב – בור ששתית ממנו מים

מנא הא מילתא דאמרי אינשי: בירא דשתית מיניה לא תשדי ביה קלא?⁹ אמר לו: דכתיב: "לא תתעב אדומי כי אחיך הוא ולא תתעב מצרי כי גר היית בארצו".¹⁰

דברים רבה ה טו פרשת שופטים – לימדו מהקב"ה שמשלים עם האומות

"כי תקרב אל עיר ... וקראת אליה לשלום" (דברים כ י) ראה כמה הוא כוחו של שלום ... בוא וראה, בשר ודם אם יש לו שונא הוא מבקש ומחזר מה לעשות לו.¹¹ מהו עושה לו? הולך ומכבד לאדם גדול ממנו שיעשה לאותו

⁶ ראו מקור דברי ר' שמעון במשנה יבמות פרק ח משנה ג: "עמוני ומואבי אסורים ואיסורן איסור עולם, אבל נקבותיהם מותרות מיד. מצרי ואדומי אינם אסורים אלא עד שלושה דורות, אחד זכרים ואחד נקבות. רבי שמעון מתיר את הנקבות מיד". רבי שמעון לא מרפה מההשוואה בין העמונים והמואבים מחד גיסא, ובין האדומים (שמזרעם יצא כאמור עמלק!) והמצרים מאידך גיסא, ונראה עקבי בשיטתו. במדרש ספרי לעיל הסביר מדוע החמירה התורה בעמונים ומואבים – בשל חטא הזנות שהוא חמור משעבוד והרג בגוף, וכאן הוא כעת טוען על ההיתר שקבעו חכמים: "עמוני ולא עמונית, מואבי ולא מואבית". אם אחרי כל מה שעשו בנות מואב, התרתם את הנשים המואביות והעמוניות מיד וללא שום הגבלה של דורות (שזה כל הבסיס לקבלתה של רות המואבית לקהל ישראל!), אז בקל וחומר תתירו נשים מצריות ואדומיות, מיד! (ראו מים אחרונים על יוסף שנשא אישה מצרית). שחטאם היה קל יחסית. אבל זה ר' שמעון לשיטתו. ראו שוב בדברינו [לא יבוא עמוני ומואבי](#).

⁷ "מה גרם", היינו, מה הסיבה, מה גרם לציווי זה – "כי אחיך הוא". אחרי כל השיקולים הלמדניים בבית המדרש – זה מה שציוותה התורה וזה נימוקה וטעמה. הקל וחומר של ר' שמעון מתהפך. מי שמאיים לקדם את בני ישראל בחרב, חמור ממי שלא קידם פניהם בלחם ומים. ועל המצרים, סבור הדרשן שהדברים ברורים ולא צריך להרחיב. אבל ככה גזרה התורה: אדומי ומצרי: רק שלושה דורות. ובאשר להסבר הביטוי "מה גרם" המצוי בעיקר בספרא (תורת כהנים) ובספרי דברים, ראו בדברינו [לא יחבול ריחיים ורכב](#) בפרשה זו.

⁸ שוב "מה גרם" לכך שדינם של המצרים קל יותר? התורה שאמרה: "כי גר היית בארצו". והמדרש מביא שם חיזוקים נוספים מפסוק באיוב מא ג: "מי הקדימני ואשלם" ומפסוק בקהלת יא א: "שלח לחמך על פני המים". אך לשיטת ר' שמעון מצטרף ר' יהודה בן גמליאל, ואחרי כל נימוקי התורה וכל "מה גרם", מסיים גם מדרש זה בדרשה של מי שמקדם את פני חברו בחרב מול מי שמקדם אותו בעבירה: "ר' יהודה בן גמליאל אומר: שתי אומות: אחת קידמה את ישראל בחרב ואחת קידמה אותם בעבירה: אדום קידמו את ישראל בחרב ... מה הקב"ה אומר לו? לא תתעב אדומי: מואב קידמו את ישראל בעבירה ... מה הקב"ה אומר להן? לא יבא עמוני ומואבי. נמצאת אומר: המחטיא את חבירו בדבר עבירה קשה ממי שהוא הורגו". הצורך לחזור לנימוק של המחטיא מול ההורג, העולם הזה מול העולם הבא, נימוק שכאמור איננו בתורה, מוכיח שההשוואה בין העמונים והמואבים מחד גיסא, ובין האדומים והמצרים מאידך גיסא, איננה פשוטה כלל וכלל. כי מי גרם לזנות? המואביות והעמוניות! אבל אנחנו הפעם בעסקי אדום ומצרים.

⁹ מה מקור הביטוי "בור ששתית ממנו מים אל תזרוק בו אבן"? שואלת הגמרא. כבר הקדשנו דף מיוחד לנושא זה בפרשת מטות ושם הראינו שמילה "קלא" אין פירושה בהכרח אבן, אלא יכול להיות גם עפר או צרור אבנים קטנות ואין זה רק עניין של 'בזוי' הבור, אלא פשוט סתימתו. ראו דברינו [בור ששתית ממנו מים](#) בפרשת מטות.

¹⁰ ניחא מצרים שנתנו לעם ישראל אכסניה (ולמשה עצמו הצלה מהיאור וחסות בבית פרעה והצלה במדן ולכן היה מנוע מלהכות את היאור ולצאת למלחמה על מדן), אבל מהו הבור של אדום ממנו שתה עם ישראל מים? אפשר שהכוונה רק לחצי השני של הפסוק, לאיסור לתעב מצרי, והדרשן מביא את הפסוק בשלמותו. ואפשר שעם ישראל גם שתה מבורו של עשו, גם בהיסטוריה הרחוקה, בסולחה של עשו עם יעקב, על שפנה לארץ שעיר, וגם בדרכו של עם ישראל בכניסה לארץ, ככתוב: "אֶל תִּשְׁבְּרוּ מֵאֲתָם בְּכֶסֶף וְאֶכְלֵתֶם וְגַם מִים תִּכְרוּ מֵאֲתָם בְּכֶסֶף וְשִׁתִּיתֶם" (דברים ב ו). ובעניין זה יש כידוע הבדל גדול בין המסופר בספר דברים ובין המסופר בספר במדבר פרק כ וכבר עמדו על כך המדרשים והמפרשים (תנחומא חוקת סימן יב, חזקוני דברים ב כט ועוד).

¹¹ כיצד לפייס אותו.

שונה רעה. אבל הקב"ה אינו כן, אלא כל עובדי כוכבים מכעיסין אותו והן ישנים וכל הנפשות עולות אצלו ... ובבקר הוא מחזיר לכל אחד ואחד נשמתו¹² ... דבר אחר: בשר ודם אם יעשה לחברו רעה, אינה זזה מלבו לעולם. אבל הקב"ה אינו כן, אלא היו ישראל במצרים והיו המצרים משעבדין אותם בטיט ובלבנים. לאחר כל הרעות שעשו לישראל חס הכתוב עליהן ואמר: "לא תתעב מצרי כי גר היית בארצו" (דברים כג ח), אלא רדפו אחר השלום שנאמר: (תהלים לד) "בקש שלום ורדפהו"¹³.

מכילתא דרבי ישמעאל בשלח מסכתא דזיהי פתיחתא – שר השילוח והליווי

"ויהי בשלח" - אין שלוח בכל מקום אלא לווי, שנאמר: "ואברהם הולך עמם לשלחם" (בראשית יח טז), "וישלחם יצחק" (שם כו לא).¹⁴ הפה שאמר: "גם את ישראל לא אשלח" (שמות ה ב) הוא הפה שאמר: "אנכי אשלח אתכם" (שם ח כד). מה שר נטלו על כך? "לא תתעב מצרי" (דברים כג ח). הפה שאמר: "לא ידעתי את ה'" (שמות ה ב) הוא הפה שאמר: "אנוסה מפני ישראל כי ה' נלחם להם במצרים" (שם יד כה). מה שר נטלו על כך? "ביום ההוא יהיה מזבח לה' בתוך ארץ מצרים ומצבה אצל גבולה לה' " (ישעיה יט יט).¹⁵

פסיקתא רבתי (איש שלום) פיסקא יב – בארץ תנהגו בשכל ובינה

"זכור את אשר עשה לך עמלק". כך פתח רבי תנחומא בי רבי בשם רבי אייבו: זה שאמר הכתוב: "אל תהי כסוס כפָּרָד אֵין הָבִין בְּמִתְגַּן וְרָסוּן עֲדִיו לְלֹלוֹם בְּלִ קָרֵב אֶלְיָדָךְ" (תהלים לב ט). הקב"ה אומר לישראל: ישראל, יהא בכס בינה. אל תהיו כסוס שאין בינה בו. מה עסקו של סוס? אדם הולך ליתן עליו תכשיטים או ליתן לו מאכל והוא עוקם צוארו ומבעטו, וכן אף הפרד. ואתם אל תהיו כן, אלא יהי בכס בינה. כשתכנסו לארץ היו זכורים לפרוע לטוב את טובתו, ולרע את רעתו. כיצד? כתב: "לא תתעב אדומי", למה? "כי אחיך הוא" - בין טוב ובין רע אחיך הוא. "לא תתעב מצרי כי גרים הייתם בארצו" - בין טובים בין רעים עשיתם אצלם כמה שנים. אבל עמלק: "זכור את אשר עשה לך עמלק"¹⁶.

פסיקתא דרב כהנא (מנדלבוים) פיסקא ג – אחרי הכניסה לארץ

כתיב: "זכור את אשר עשה לך עמלק" (דברים כה יז), וכתוב אחד אומר: "לא תתעב אדומי כי אחיך הוא" (שם כג ח).¹⁷ בוא וראה שלא כמדת הקב"ה מדת בשר ודם. מדת בשר ודם אם עשה לו חברו רעה, אינו זזה מלבו

¹² נראה להשוות ולחבר מקור זה עם משנה ד ז במסכת עבודה זרה: מדוע אין הקב"ה מבטל עבודה זרה. ראו דברינו [בין טבע לעבודה זרה](#) בפרשת ראה. נחזור לנושא לנו.

¹³ כבר הרחבנו לדון במדרש זה בדברינו [וקראת לשלום](#) בפרשת שופטים. לעניינינו כאן, הקריאה לשלום והמצווה לרדוף אחריו אינם רק בעתות מלחמה. הקריאה לשלום היא מעשה יום-יום של מי שמחזיר נפשות כל אדם בבוקרו של יום, גם של אלה שהכעיסוהו אתמול ועתידיים להכעיסו שוב ביום החדש אליו זה עתה התעוררו. השלום הוא גם החינוך והמוסר לסלוח גם למי שעשה לך רעה ושיעבד אותך בעבודת פך. "לא תתעב מצרי" (ומן הסתם גם "אדומי" למרות שלא נזכר במדרש) לא רק משום שעשו לך טובה כזו או אחרת כפי שראינו לעיל, אלא גם אקט חינוכי שלך כיחיד וכעם שכעת מתחיל להתנחל וצריך ללמוד לחיות עם עמי האזור.

¹⁴ המדרש רוצה להביא ראיה למצוות ליווי ומביא מקור אחד מאברהם שליווה את המלאכים שבאו לבקרו בתחילת פרשת וירא, ומקור שני, מיצחק שמלווה את אבימלך ופיכול הפלשתים אחרי הברית שכת עמם בבאר שבע. הנה הפסוק המלא: "וַיִּשְׁכְּמוּ בַבֶּקֶר וַיִּשְׁבְּעוּ אִישׁ לְאָחִיו וַיִּשְׁלְחֵם יִצְחָק וַיֵּלְכוּ מֵאֵתוֹ בְּשָׁלוֹם". מצוות ליווי מצויה בתחילת התורה אצל אברהם, ראו דברינו [אשל אברהם](#) בפרשת וירא, וחוזרת לקראת סוף התורה במצוות עגלה ערופה, ראו דברינו [דין עגלה ערופה](#) בפרשת שופטים.

¹⁵ על חציו השני של המדרש על המזבח אשר עתיד להיות לה' במצרים, הוא [מקדש חונו](#) כבר זכינו לדון בפרשת תרומה. הדרשה הראשונה על השכר שנטלו המצרים בזכות שבסוף שלחו את בני ישראל ולפיכך אין לתעבם ויש לקבל מהם גרים, היא מענייננו. לא רק האכסניה שנתנו המצרים לבני ישראל בשנות הרעב (על השעבוד הנורא לא נדבר), אלא קעת גם שר על השילוח והליווי, הגם שברור שזה היה על מנת לוודא שבני ישראל אכן הולכים שלושת ימים וחוזרים (ראו מכילתא דרבי ישמעאל בשלח - מסכתא דזיהי פרשה א על האקטורין שליוו את בני ישראל והזכירו להם שעברו שלושה ימים והגיע הזמן לחזור למצרים). ראו עוד בהמשך המדרש החשבון עם הפלשתים (שעדיין לא נסגר עד ימינו ...) שאברהם ויצחק כרתו עמם ברית: "כי קרוב הוא - קרובה השבועה שנשבע אברהם לאבימלך, שנאמר: ועתה השבעה לי באלהים הנה אם תשקור לי לניני ולנכדי (בראשית כא כג) ועדיין נכדו קיים". ביציאת מצרים, בתחילת המסע לארץ, וכעת גם בתום ארבעים שנות נדודים במדבר, ערב הכניסה לארץ, יש חשבון והיסטוריה עם העמים השכנים שחלקם הם קרובי משפחה שלנו החל מבני אחיינו של אברהם (לוט), דרך בני הפלגשים אשר לאברהם "אב המון גויים" וכלה בעשו בנשיק (בנם של קדושים), העייניקעל של אברהם אבינו.

¹⁶ הנה הגענו לעמלק שהוא מצאצאי אדם עליו אמרה התורה: "לא תתעב אדומי כי אחיך הוא". אבל ציוותה מנגד: "זכור את אשר עשה לך עמלק". שני הציוויים הם בפרשתנו! הכיזד? תשתמשו בבינה שניתנה לכם - אל תהיו כמו סוסים ופרדות. תפעילו את כח השיפוט והשכל שניתנו לכם, כולל הכח לדרוש את הפסוקים! כפי שראינו לעיל. המיוחד במדרש זה שהוא קושר את הכל לכניסה לארץ, להתנחלות ולריבונות, לעם שיושב על אדמתו ונהנה מעצמאות ותופס מקום בין העמים, לא עוד עם נודד הנתון לחסדי העמים היושבים בארצם והוא בא בגבולם. מנקודת זמן ומקום כזה, זכותכם ואולי גם חובתכם לקבוע את יחסיכם עם האומות השונות: מי לטוב ומי לרע. מי עם כל הצרות שעשה לנו בגלותנו, עדיין הוא בן ברית ראוי, שהרי קשה לעם לבדד לשכון, ועם מי אין ולא יהיו לנו יחסים. נראה שמדרש זה מתאים מאד לדורנו. כך או כך, הכלל "לא תתעב אדומי" נוסד.

¹⁷ מדרש זה נראה כהולך בדרכו של המדרש הקודם, אבל לא היא.

לעולם. אבל הקב"ה אינו כן, אלא היו ישראל משועבדים במצרים, שנאמר: "וימררו את חייהם בעבודה קשה" (שמות א יד). וכיון שיצאו ישראל ממצרים בא עמלק מזרע עשו הרשע ועשה כמה רעות לישראל. אעפ"כ אמר הקב"ה: "לא תתעב אדומי כי אחיך הוא"¹⁸.

אמר ר' לוי: למה הדבר דומה? למלך שעשה סעודה והיו לו שני שונאים. וזימן אותם ואמר לאותם המסובין: קבלו את אלו שונאיי בסבר פנים יפות. וכן עשו.¹⁹ לאחר שאכלו ושתו נטלו כלובין של ברזל והיו סותרין בפלטין של מלך. אמר להם המלך: לא די לכם שצוית עליכם לכבד אתכם, אלא אתם סותרין בפלטין שלי ולא תדעו כבוד שעשיתי לכם? הוציאום והוקיעום זה כנגד זה. וכן אתה מוצא, אחר כל הרעות²⁰ מצרים ואדום לישראל ציוה עליהם: "לא תתעב אדומי כי אחיך הוא. לא תתעב מצרי כי גר היית בארצו". עמדו וסרתו ביתו, שנאמר: "זָכַר ה' לְבַנְיָאָדָוִם אֵת יוֹם יְרוּשָׁלַם הָאֲמָרִים עָרוּ עָרוּ עַד הַיְסוּד בָּהּ" (תהלים קלז ז), וכתוב: "מִצְרַיִם נָתַנוּ יָד אֲשׁוּר לְשַׁבַּע לָחֶם" (איכה ה ו). אמרו ישראל: ריבוננו של עולם, ראה מה עשו לנו אותם שכתוב בהם: "לא תתעב אדומי כי אחיך הוא". אמר הקב"ה: הוקיעום זה כנגד זה, שנאמר: "מצרים לשממה תהיה ואדום למדבר שממה" (יואל ד יט). לכך נאמר: "זכור את אשר עשה לך עמלק"²¹.

מסכת סנהדרין דף לט עמוד ב – עובדיה הוא גר אדומי

"חזון עבדיהו כה אמר ה' אלהים לאדום וגו' "²². מאי שנא עובדיה לאדום? - אמר רבי יצחק: אמר הקב"ה: יבוא עובדיהו הדר בין שני רשעים ולא למד ממעשיהם, וינבא על עשו הרשע שדר בין שני צדיקים ולא למד ממעשיהם.²³ אמר אפרים מקשאה תלמידו של רבי מאיר משום רבי מאיר: עובדיה גר אדומי היה, והיינו דאמרי אינשי: מְנִיָּה וּבִיָּה אֲבָא נִיזִיל בֵּיה נַרְגָּא.²⁴

תוספתא מסכת קידושין (ליברמן) פרק ה – האומות התבללו

... אמר ר' יהודה: בנימן גר מצרי היה לו חבר מתלמידי ר' עקיבא. אמר: אני גר מצרי ונשאתי אשה גיורת מצרית, הריני הולך להשיא לבני אשה בת גיורת מצרית כדי שיהא בן בני מותר לבוא בקהל, שנאמר: "דור

¹⁸ מדרש זה הופך את הסדר בין "זכור" ו"לא תתעב אדומי" שבפרשתנו ומתמקד בסדר המאורעות שבתורה. עמלק ידוע לנו עוד מספר שמות ושם נאמר: "מחה אַמְחָה אֵת זֶכֶר עַמְלֶק מִתַּחַת הַשָּׁמַיִם ... מִלְחָמָה לָהּ בְּעַמְלֶק מִדֶּר זֶר". ואע"פ כן אומרת התורה בספר דברים: "לא תתעב אדומי" ועמלק הוא מצאצאי אדום. בכך מזכיר מדרש זה את מדרש דברים רבה לעיל על הקריאה לשלום למרות כל מה שעשו לנו המצרים. מדרש פסיקתא רבתי יענה לו: שים לב לסדר הפסוקים בפרשתנו. "זכור את אשר עשה לך עמלק" בא לאחר "לא תתעב אדומי". עמלק הוא מקרה חריג! לאן חותר מדרש פסיקתא דרב כהנא?

¹⁹ המסובים.

²⁰ נראה שנשמטה כאן המילה "שעשו".

²¹ תשובת מדרש פסיקתא דרב כהנא היא שהייתה כוונה נאצלת בתורה, ערב הכניסה לארץ, לפתוח דף חדש עם עמי הסביבה (לא כולם יש להודות). אולי אפילו עד כדי הכללת עמלק ב"לא תתעב אדומי". אבל עמי האזור הכוזבו ולא קבלו את היד המושטת לשלום או לפחות לדו-קיום. ואין זה פלא שכך חושב המדרש שנכתב לא רק אחרי חורבן בית ראשון, אלא אפילו אחרי חורבן בית שני! יש לעם ישראל כבר היסטוריה של מאות בשנים אחרי סוף ספר דברים וספר יהושע. שוב ושוב ראינו את צרי אדום, מואב ועמון (וארם שכרתו ברית עם יעקב) שלא הרפו לראש לאורך כל ימי בית ראשון וצרי יהודה בבית שני. ראו מדרש בראשית רבה עד טו איך דוד בא לסנהדרין לבקש רשות להילחם עם הארמים, עם האדומים ועם המואבים, שכל אחד תקף את ישראל כשיכול היה, וכשבא דוד להילחם בהם, פתאם שלפו 'הסכמים' ('אפוסטולי' בלשון המדרש) של ברית. ראו גם המדרשים באיכה רבה (פתיחתא ט, פרשה א סימן לח ועוד) על השתתפות העמונים והמואבים בהרס המקדש. ואת אדום במגילת איכה כבר הזכרנו. בקיצור, התורה שכתבה "לא תתעב אדומי" אולי ציירה אידיאל שלא התקיים ואולי ירדה לסוף המהלך ההיסטורי. ראו המשך הדברים בפסיקתא דרב כהנא שם, את האיזון המתבקש: "אתם אל תהיו כן, אלא הווי זהירין למיגזי לטבא טיבותא ולמיגזי לבישה בישתה". לגמול לטוב – טוב ולרע רע, כפי שכבר ראינו במדרש פסיקתא רבתי לעיל: "ואתם אל תהיו כן, אלא יהי בכם בינה. כשתכנסו לארץ היו זכורים לפרוע לטוב את טובתו, ולרע את רעתו". שתי הפסיקתאות משלימות האחת את השניה.

²² ראו הנבואה הקשה על אדום שם: "הִנֵּה קָטַן נִתְתִּיךָ בְּגוֹיִם בְּזוּי אֶתָּה מְאֹד: זָדוֹן לְבָבְךָ הִשְׁיֵאֲךָ שְׂכָנֵי בְּחֻגֵי סַלַע מְרוֹם שְׁבָתוֹ אֲמַר בְּלָבוּ מִי יוֹרְדֵנִי אֶרֶץ: ... מִחֲמַס אֲחִיךָ יַעֲקֹב תִּכְסֹף בּוֹשָׁה וְנִכְרַתְךָ לְעוֹלָם: בְּיוֹם עֲמֻדָּה מִנְּגִיד בְּיוֹם שְׁבוֹת זָיִים חִילוּ וְנִכְרִים בָּאוּ שְׁעָרָיו וְעַל יְרוּשָׁלַם יָדוּ גוֹרֵל גַּם אֶתָּה פָּאָחַד מֵהֶם". הפטרה שאנו קוראים בפרשת וישלח – ראו דברינו [הפטרות השבת - חזון עובדיה](#) בפרשת וישלח - אולי על מנת לצנן את שמחתנו על הפיוס שבין יעקב לעשו שבפרשה. פסוקים אלה מספר עובדיה, שכל נבואתו מסתכמת בפרק אחד וכולו על אדום, מזכירים את הפסוקים החותמים את מגילת איכה: "שִׁישִׁי וְשִׁמְחִי בֵּת אֲדָוִם יוֹשְׁבֵי יוֹשְׁבֵי בְּאֶרֶץ עוֹץ גַּם עֲלֶיךָ תַעֲבֹר כּוֹס תִּשְׁכַּרְי וְתִתְעַרְי: תָּם עֲוֹנְךָ בֵּת צִיּוֹן לֹא יוֹסִיף לְהִגְלוֹתְךָ פֶּקֶד עֲוֹנְךָ בֵּת אֲדָוִם גְּלָה עַל חַטָּאתֶיךָ". ובתהלים קלז ז: "זָכַר ה' לְבַנְיָאָדָוִם אֵת יוֹם יְרוּשָׁלַם הָאֲמָרִים עָרוּ עָרוּ עַד הַיְסוּד בָּהּ".

²³ שני הרשעים: אחאב ואיזבל. שני הצדיקים: יצחק ורבקה וגם סבא וסבתא: אברהם ושרה. וכבר אמרנו שעשו היה בנש"ק ...

²⁴ הנה גר מעם אדום שהתקבל לעם ישראל ונעשה נביא. המדרש גם לא מוטרד איזה דור גר היה: ראשון? שני? שלישי? ראוי לבוא בקהל? (ואז אין מן הראוי לקרוא לו גר). ולגבי הביטוי: "מינייה וביה אבר ניזיל ביה נגרא", "אבא" הוא יער (אָבִים), "נגרא" הוא גרזן. ופירושו: מתוך עצי היער כורתים קת לגרזן ובעזרתה כורתים את העצים. ראו בראשית רבה ה י: "כיון שנברא הברזל התחילו האילנות מרתתים, אמר להן מה לכם מרתתין, עץ מכם אל יכנס בן, ואין אחד מכם ניזוק". בקיצור, עם העם האדומי אין לנו יותר עסקים. הציווי "לא תתעב אדומי" הוא כעת ברמה האישית, לא הלאומית. מקבלים גרים מאדום מדוד ושלמה ועד בית חשמונאי (ולא תמיד לטובה). ראו גם איך הפכו חכמים את דואג האדומי לראש הסנהדרין (מדרש תהלים נב).

שלישי יבוא להם בקהל ה' ". אמר לו ר' עקיבא: בנימין, טעית הלכה. משעלה סנחריב ובלבל את כל האומות לא עמונים ומואבים במקומן ולא מצרים ואדומים במקומן. אלא עמוני נושא מצרית ומצרי נושא עמונית ואחד מכל אילו נושא אחד מכל משפחות האדמה ואחד מכל משפחות האדמה נושא את כל אילו.²⁵

רש"י דברים פרק כג פסוק ח – גישת פרשני המקרא

לא תתעב אדומי - לגמרי ואף על פי שראוי לך לתעבו שיצא בחרב לקראתך: לא תתעב מצרי - מכל וכל, אף על פי שזרקו זכורכם ליאור. מה טעם? שהיו לכם אכסניא בשעת הדחק.²⁶

קהלת רבה (וילנא) פרשה יא – ר' אלעזר בן שמוע והאדומי שנפלט לים²⁷

רבי אלעזר בן שמוע היה מטייל על שפת הים הגדול. ראה ספינה שנטרפה בים וכהרף עין טבעה. וטבע כל מה שהיה בה. ראה איש אחד (מניצולי הספינה) יושב על קרש של הספינה מגל לגל, ועלה ליבשה כשהוא ערום והיה מסתתר על שפת הים. אירעה השעה שישראל עולים לרגל לירושלים. אמר להם: מבני עשו אחיכם אני, אנא הבו לי מעט כסות ואתכסה בה. שפגעני הים ולא ניצל איתי דבר. אמרו לו: כך יפגעו כל בני אומתך. תלה עיניו וראה את רבי אלעזר שהיה מטייל ביניהם. אמר לו: רואה אני שאתה איש זקן ונכבד בעמך ואתה חכם (ומבין) בכבוד הבריות. אלא זכה בי ותן לי כסות שאכסה בה את תחתי שפגעני הים. היו על רבי אלעזר בן שמוע שבע איצטלות. פשט אחת ונתן לו. ועוד, הובילו לביתו והאכילו והשקהו ונתן לו מאתיים דינרים וליווהו והרכיבו ארבע עשרה פרסות. ועשה לו כבוד רב עד שהעלהו לביתו.²⁸

לאחר ימים מת קיסר הרשע ומינו אותו למלך תחתיו. גזר (המלך) על המדינה ההיא: כל הגברים להרג וכל הנשים לביזה. אמרו לר' אלעזר בן שמוע: לך פייס עלינו. אמר להם: אתם יודעים שזו המלכות אינה עושה דבר על חינם. אמרו לו: יש כאן ארבעה אלפים דינרים, קח אותם ולך ופייס עבורנו. לקח אותם ועלה ועמד על שער בית המלכות. אמר להם (לשומרי הסף): לכו אמרו למלך: איש יהודי אחד עומד על הפתח, רוצה לשאול בשלום המלך. אמר המלך: הכניסוהו. כאשר ראהו המלך, ירד מעל כסאו ונפל על פניו. אמר לו: מה מעשהו של אדוני כאן ולמה הטריח עצמו לכאן? אמר לו: בשביל שתרחם על המדינה הזאת ותבטל גזירה זו. אמר לו: התורה, כלום כתוב בה שקר? אמר לו: לא. אמר לו: לא כתוב בתורתכם "לא יבוא עמוני ומואבי בקהל ה'?" למה? "על דבר אשר לא קדמו אתכם בלחם ובמים". וכתוב: "לא תתעב אדומי כי אחיך הוא". ואני, לא בן עשו אחיכם אני? ולא גמלתם לי חסד! ומי שעובר על דברי התורה חייב מיתה. א"ל רבי אלעזר בן שמוע: אף על פי שהם אשמים, תסלח ותרחם עליהם. אמר לו: אתה יודע, הכי המלכות הזאת עושה דבר בחינם? אמר לו: יש עמי

²⁵ ובמסכת ידים פרק ד משנה ד: "בו ביום בא יהודה גר עמוני ועמד לפניו בבית המדרש, אמר להם: מה אני לבוא בקהל? אמר לו רבן גמליאל: אסור אתה. אמר לו ר' יהושע: מותר אתה. א"ל רבן גמליאל: הכתוב אומר (דברים כג) לא יבא עמוני ומואבי בקהל ה' גם דור עשירי וגו'. אמר לו רבי יהושע: וכי עמונים ומואבים במקומן? כבר עלה סנחריב מלך אשור ובלבל את כל האומות ... א"ל רבן גמליאל: הכתוב אומר (ירמיה מט) ואחרי כן אשיב את שבות בני עמון וכבר חזרו. א"ל ר' יהושע: הכתוב אומר (עמוס ט') ושבותי את שבות עמי ישראל ויהודה ועדיין לא שבו. התירוהו לבא בקהל". אי שיבת עם ישראל במלואה לארצו (משנה זו היא אחרי חורבן בית שני) היא שמתירה בעקיפין את אומות העולם להתגייר ולהסתפח לעם ישראל. הדגש עובר, כאמור מהרמה הלאומית והכללית למישור האישי והפרטי. ובתוספתא לעיל אומר רבי עקיבא, כדברי ר' יהושע רבו, שאין יותר הבחנה בין האומות וכל מי שבא להתגייר מקבלים אותו ואינו צריך לחכות גם לא דור אחד.

²⁶ אם כך חושבים המדרשים ומקורות חז"ל על השינוי שחל בציווי "לא תתעב אדומי", מה יחשבו פרשני המקרא שחיו עוד מאות שנים אחרי חז"ל ונאנקו תחת אדום? (וגם תחת ישמעאל, לא סקרנו את היחס לישמעאל שאיננו בפסוקי התורה, אבל מצוי במקורות עד שאמרו: "תחת אדום ולא תחת ישמעאל", נושא לפעם אחרת). מה עושה רש"י? כפרשן המקרא האמון עלי המדרשים הוא מצטט את מדרש ספרי בו פתחנו לעיל. אבל כמי שחי תחת אדום הוא מוסיף את המילה "לגמרי" ומשמיט את "כי אחיך הוא וגדולה אחווה". ולגבי המצרים הוא מוסיף את "מכל וכל" ומזכיר את השלכת הבנים ליאור. בקיצור, אל לנו לתעב את אדום לגמרי ואת המצרים מכל וכל - תמיד ימצאו שם אנשים פרטיים ראויים וגם השלטון, כל עוד בחסותו אנו חיים בגולה, יש לנהוג בו כבוד ("התפלל בשלומה של מלכות", אבות פרק ג). אבל בינינו ובתוך מה שאנחנו באמת חושבים: "ראוי לך לתעבו שיצא בחרב לקראתך". ולרמב"ם שחי תחת אדום וגם תחת ישמעאל יש חשבון משלו: "וטעם אחיכם בני עשו - שיחוס ישראל מן אברהם, וכל זרעו אחים, כי כולם הם נמולים, וזה טעם לא תתעב אדומי כי אחיך הוא (להלן כג ח). רק בני הפלגשים ישמעאל ומדין וכל בני קטורה אינם באחוה, מן הכתוב כי ביצחק יקרא לך זרע (בראשית כא יב)". ראו גם פירוש רד"ק על הפסוק במלאכי א ד: "כי תאמר אדום רשעונו ונשוב ונבנה חרבות פה אמר ה' צבאות ה'מה יבנו ואיני אהרוס וקראו להם גבול רשעה והעם אשר זעם ה' עד עולם". מפרש רד"ק: "וקראו להם גבול רשעה - כלומר לארצם יקראו כל העולם גבול רשעה כי ברשעה יושביה היא חרבה לעולם. כי גדלה רשעתם לפני השם שבגדו באחיהם בני יעקב והאל יתברך צוה לישראל: לא תתעב אדומי כי אחיך הוא והם הרעו להם בכל אשר יכלו ושמחו בחרבנם ובגלותם כמו שנאמר בנבואת עובדיה. לפיכך זעם ה' אותם עד עולם". ויש להתעמק עוד בפרשני המקרא ובימי הביניים, אבל קצרה היריעה וכבר גלשנו הרבה.

²⁷ המדרש כתוב חצי עברית חצי ארמית. את החלקים שבארמית תרגמנו בעזרת הוצאת מכון המדרש המבואר.

²⁸ ופספס רבי אלעזר בן שמוע את שיירת העולם לרגל.

ארבעת אלפים דינרים. קח אותם ותרחם עליהם. אמר לו: ארבעה אלפים הללו יהיו לך, חלף המאתיים שנתת לי. והמדינה כולה תינצל בגינך, תמורת מאכל ומשתה שהאכלת והשקת אותי. והיכנס לבית האוצר והגניזה שלי וקח לך שבעים חליפות בגדים תמורת אותו מלבוש שנתת לי. ולך בשלום אל אומתך ואסלח להם בגינך. וקראו עליו: "שלח לחמך על פני המים כי ברוב הימים תמצאנו".²⁹

שבת שלום מחלקי המים

מים אחרונים 1: סוף דבר, בכניסה לארץ, המכונה עדיין ארץ כנען, יש לעם ישראל מפגש עם מגוון רחב של עמים מלפנים ומאחור: המצרים ששעבדו אבל גם נתנו אכסניה, האדומים מצאצאי עשו שעם כל התנהגותם עדיין "אחיך הוא", עמון, מואב ומדין שהם קרובי משפחה (מבני לוט אחיינו של אברהם, ומבני קטורה שאברהם נשא לאשה אחרי מות שרה), הפלשתים איתם כרתו אברהם ויצחק ברית, וברקע אולי גם ארם שגם הם קרובי משפחה ואיתם כרת יעקב ברית. החיכוך עם עמים אלה נמשך מאות שנים מכיבוש יהושע ועד סוף ימי בית ראשון, ונמשך בחלקו גם בימי שיבת ציון ובית שני. ואולי עד ימינו אנו. ולא נותר אלא לחשוב מה היה קורה אילולי גלה העם למצרים, אילו המשיכו יעקב ובניו את אשר החלו אברהם ויצחק (בפרט זה האחרון שנשאר בארץ ולא ירד ממנה גם בשנות רעב), אילו "פרו ורבו" בארץ המובטחת ולא בארץ נכר אחרי שעשו פינה את הארץ והתנחל בשעיר, אילו שמרו וטפחו את משמרת אברהם והתערו בארץ בתהליך מתמיד ועקבי, כאשר ביד האחת הם משלימים עם אוהבים ובעלי ברית כענר אשכול וממרא וצאצאי בני שם כמלכיצדק,³⁰ וביד השנייה מפילים חיתתם על אויבים ורשעים כמו במעשה שכם. מה היה קורה אילו נפגש יעקב עם יוסף אחרי שהתוודע לאחיו, וממשיך לגור בארץ כנען תחת חסות מצרים הממלכה הגדולה והחזקה. אבל אירע מה שאירע וכעת צריכים בני ישראל להתחיל הכל מחדש.

מים אחרונים 2: בהקשר לשיטת רבי שמעון שראינו לעיל שמבקש לעשות קל וחומר מנשות עמון ומואב שהותרו עפ"י הדרשה: "עמוני ולא עמונית, מואבי ולא מואביה", לנשים מצריות ואדומיות שיותר לבוא בקהל מיד, ראו פירוש שכל טוב (בובר) בראשית פרשת ויחי מח ט על ההיתר של יוסף לשאת את אסנת המצרית בת פוטיפר לאשה: "ויאמר יוסף אל אביו בני הם. וכשרים כמותי, אשר אין בהם פגם: אשר נתן לי אלהים. בהיתר ניתנו לי, מאת הקב"ה, כענין שנאמר: לא תתעב מצרי (דברים כג ח). והלא דברים קל וחומר, ומה עמון ומואב שנאמר בהן, לא יבוא בקהל ה' (שם שם ג), וקיי"ל עמוני ולא עמונית מואבי ולא מואבית, מצרי דכתיב ביה: לא תתעב מצרי, אינו דין שתהא מצרית כשרה לבוא בקהל? וכך אנו דורשין לכבודו של יוסף, ואעפ"כ עיקר הדין כך הוא, שהרי לכך נאמר: אשר נתן לי אלהים, שבהיתר נולדו לו מאסנת בת פוטיפרע". ראו בהזדמנות זו [סיפורה של אסנת](#) בפרשת ויחי.

²⁹ ועפ"י המסורת, רבי אלעזר בן שמוע היה אחד מעשרה הרוגי מלכות.

³⁰ וגם עם מלך סדום היה לאברהם "דיבור". הוא שיצא למלחמה להושיע את מלכי סדום וחברותיה כנגד מלכי הצפון שבאו מארצות מוצאו.